

VOJTĚCH PREISSIG

31. 7. 1873 - 11. 6. 1944

Pokud budete hledat rodiště a zároveň i památník významného českého grafika, malíře, typografa a ilustrátora přelomu 19. a 20. století, upřete svou pozornost do severních Čech, kde se ve Světcí nedaleko Bíliny v okrese Teplice 31. července 1873 narodil Vojtěch Preissig. Jeho otec byl důlním technikem a správcem dolu Jacobi. Preissigovo dětství probíhalo ve znamení stěhování, jež bylo způsobeno častou změnou otcova pracoviště.

Po přestěhování do Prahy r. 1884 navštěvoval reálné gymnázium, po jehož dokončení pokračoval ve studiích na Umělecko-průmyslové škole (1892) v kurzu učitelského kreslení. Už od této doby poznamenává jeho tvorbu úsilí nalézt formu, která by mohla dát i nejprostšímu motivu neočekávaný náboj. Tato touha je hlavním heslem secesního umění, které si klade za cíl měnit život uměním a proměnit umění v život. Hlavním námětem právě Preissigovy secesní tvorby jsou vzpomínky na dětství a velmi intenzivní a hluboce prožívaný vztah k rodičům.

Roku 1893 ilustruje pod pseudonymem Jaroslav Orlov Tyrolské elegie Karla Havlíčka Borovského. Perokresby, jimiž je kniha ilustrována, jsou inspirovány tvorbou Mikoláše Alše.

Během studií navštěvoval Preissig ateliér dekorativní architektury Bedřicha Ohmanna, kde se seznámil se stylizovanými vegetativními útvary rané secesní dekorace. Významnější bylo setkání osobní, a to s Lud'kem Maroldem, který sem docházel při svých pobytech v Praze. Na jeho doporučení a přímluvu u rodičů se Preissig vydává roku 1897 do Paříže. Spolupracuje s Alfonsem Muchou a snaží se s důsledností sobě vlastní dopodrobna prostudovat grafické techniky, zejména lept a akvatintu, jimž se chce věnovat nejvíce. Navštěvuje kurzy grafiky na pařížské Akademii a je znám svou znalostí české a francouzské literatury. Rané dílo Victora Huga *La Ronde du Sabbath* se pokoušel později několikrát bezvýsledně vydat v překladu českém i anglickém.

Roku 1899 vznikly technikou barevného leptu, někdy kombinované s barevnou akvatintou, jeho první grafické listy. Jejich styl je možno označit za secesně symbolistní, neboť k zobrazení symbolistních motivů používají secesní prostředky. Velmi patrný je na těchto pracích vliv japonské grafiky, s níž ho seznámil anglický profesor James Mac Nell Whistler, přednášející na akademii Carmen. Kompozice je po japonském vzoru

asymetrická a ornamentálně členitá, přesto působí sevřeným a uceleným dojmem. Grafické listy „pařížského období“ patří k nejznámějším z celé jeho tvorby.

Po odchodu od Muchy pracuje Preissig v grafické akademii Emila Delanua a celý rok 1902 v dřevorytecké dílně Augusta Schmidta. Přispívá výtvarně do pařížských časopisů *L'art décoratif* a *L'assiette de Beure*, pro něž vytváří cykly karikatur z francouzského prostředí s názvy *Joies du Founier* a *Le Paysan*. V témže roce také vychází v Dědictví Komenského čtvrté vydání knihy Jana Karafiáta Broučci s jeho ilustracemi.

V červenci následujícího roku se vrací zpět do Prahy a nastupuje do zaměstnání v České slévárně písma. Zde se věnuje grafickým a výtvarným úpravám tiskovin, knižní grafice a také se pokouší bez úspěchu navrhnout nová písma. Jeho dlouhodobým cílem je přispět ke „zkrášlení české knihy“. Usiluje o to, aby knihy nebyly jen průmyslovým výrobkem, ale aby se staly jednotně sladěným výtvarným celkem. V Chodské ulici si roku 1905 otevírá svůj vlastní grafický ateliér, jenž má za úkol mimo jiné shromáždit a zveřejnit díla nejlepších českých grafiků (Kupky, Jiráňka, Švabinského, Strettiho), sjednotit jejich autory okolo časopisu *Česká grafika* a pozvednout tak grafiku na úroveň jiných odvětví výtvarného umění. Tento pokus však nenašel v české umělecké obci odezvu.

Po problematičtém přijetí ve vlasti vydal s velkým ohlasem roku 1906 v New Yorku soubor 20 volných grafických listů - mapu barevných leptů pod názvem *Coloured Etchings*. Většina grafik obsažených v tomto souboru patří k tomu nejlepšímu, co kdy v oboru grafika vytvořil. Jedním z mála triumfů umělceho života byly výstavy pořádané v roce 1907, v dubnu v Praze a na podzim ve Vídni. Vystavil zde 53 grafických listů. V témže roce vydal i velmi dobře výtvarně i obsahově zpracované dílo *Barevný lept a barevná rytina*, o němž se pochvalně vyjádřil F. X. Šalda: „*Barevný lept a barevná rytina, knížka milého Vojtěcha Preissiga, dlouho oznamovaná, vyšla konečně nákladem 'České grafiky' a nijak mne nezklamala. Třebas výprava byla proti původnímu plánu pozměněna (nestačily na něj prostředky subskripce získané), i tak jest kniha výtvarně lepý a harmonický.*“ Publikace je souhrnem poznatků o grafických technikách, jejich tvorbě a užití, jak je sám autor za léta své praxe poznal a shromáždil. Současně ještě stačil ilustrovat dvě knihy: *Písně otroka Svatopluka Čecha* a říkanku *Byl jednou jeden domeček*. Odměnou mu byla cena Akademie. Byla však na dlouhou dobu posledním oceněním jeho prospěšné práce.

Následující roky se „karta jeho života obrátila“. Vydal sice ilustrace k Bezručovým Slezským písním (1909), jejichž kvalitu ocenil sám básník slovy: „*Mluvíte*

se mnou jako by jste mne znal...“, vytvořil několik samostatných leptů a u Františka Topiče vydal cyklus *Slovácko* (1909), nevyřešilo to však jeho trvalé finanční problémy. Ty se vyhrotily natolik, že věřitelé nechali provést soudní exekuci ateliéru.

Za tohoto stavu je Preissig nucen vyhledat pomoc svého bratra ve Spojených státech, kam 21. února 1910 odjíždí. Svou pouť zde začal ve Virginii, jeho cesta dále vedla přes Chicago a Filadelfii do New Yorku. První práce se námětem vrací do Čech. Volné grafiky nesou názvy *Čtyři motivy staropražské* (1911-1912), *Hradčany* (1916). Protože si s sebou přivezl mnoho zkušeností ze své minulé práce, měl možnost zavádět nové techniky, které ve Státech nebyly ještě rozšířeny, jako např. linoryt, barevný lept a rytina. Tyto znalosti a dovednosti mu získaly nejen úctu, ale také nabídky na pedagogické působení na Kolumbijské univerzitě (1912-1916) a poté na Wertworthově institutu (1916-1926), kde se poprvé pokusil realizovat svou ideu spojení umělecké, řemeslné, technické a tvůrčí práce.

V době první světové války se zapojil do protirakouského odboje po boku Masaryka, Štefánika i bratrů Benešových. Vytvořil několik plakátů a pohlednic s protiválečnými motivy, které měly podpořit nábor do legií i zahraniční odboj. Tyto plakáty však měly větší úspěch v Americe než v jeho domovině, což je další důkaz, že jeho umění přestávalo být v Čechách srozumitelné. S velkými nadějemi sledoval zrod samostatné republiky.

Na počátku dvacátých let se stal členem skupiny Hollar. Ani zde však nenašel, stejně jako Kupka, mnoho pochopení. Při své návštěvě Paříže se roku 1920 právě s Kupkou setkal a byl tímto setkáním nadšen, protože právě v Kupkovi našel toho, s kým mohl diskutovat o odborných otázkách své tvorby, pro něž nenašel jinou spřízněnou duši. Roku 1925 se v Bostonu uskutečnila výstava Preissigových prací z poslední doby a měla až nebývalý úspěch. Při této příležitosti byl vyhlášen nejlepším grafikem světa. Zde předvedl také nový druh techniky, jemuž se ve dvacátých letech věnoval, koláže, na něž používal rozmanité druhy materiálů (kůži, nitě, jehličí, kovové špony, štětiny aj.). V témže roce podle jeho návrhu odlila Státní tiskárna také nový druh písma.

Po odchodu z Wertworth Institutu se přestěhoval do New Yorku, aby pracoval v reklamě, a graficky vypravoval knihy několika nakladatelství. Mezi jeho další významné počiny patří založení Společnosti amerických grafiků. Rozmáhající se hospodářská krize ho však připravila o zakázky, a tak se věnoval své vlastní tvorbě. Do tohoto období můžeme situovat rozvoj geometrických motivů v kresbě i grafice. V rámci poslední americké zakázky pracuje na bibliofilském vydání tří titulů - *Whitman: Salut and Monde*, *Franklin: The Way to Wealth*, *Lang: Aucas sin and Nicolete*. Tyto bibliofilie

se tiskly v Čechách a Preissig se proto, aby dohlédl na jejich tisk, vrátil v červenci 1930 domů. Rozhodl se zde zůstat natrvalo. Ani zde však není vinou krize práce nazbyt a navíc se cele projevuje Preissigovo odcizení od místního uměleckého vkusu a povědomí. Nejpalcivěji se to projevilo při výstavách, ať už při prezentaci bibliofilských děl Franklina a Langa v Uměleckoprůmyslovém muzeu, nebo při výstavě retrospektivních prací, pořádané k šedesátinám autora v Topičově domě roku 1933. Kritici i ostatní návštěvníci nezakrývali rozpaky a nepochopení jeho uměleckých snah. Jeho život se doslova zhroutil. Nejenže nenašel pochopení jako umělec, ale existenční problémy způsobily i rozpad jeho rodiny a to jej zlomilo. Svědčí o tom slova, která adresoval svému příteli Paterovi: „Vidím, že moje povaha a trpělivost nestačí na moji vlast. Snad je to ode mne špatné, že se nepřemáhám, ale já se neumím tvářit hrdinsky. Snesu něco, a když je toho mnoho, uteču. Před lety jsem utekl do Ameriky, nyní už nelze nikam.“ Opustil grafiku a přestal se věnovat i výpravě knih. V několika šarvátkách se rozkmotřil s bývalými kolegy a přáteli a zcela se uzavřel do sebe.

Jeho posledním příspěvkem ke knižní výpravě jsou ilustrace knihy Robinsonových dobrodružství od Miloše Meixnera (1932), která obsahuje třicet barevných ilustrací v podobě náčrtů.

Z touhy po zašlé slávě začíná stavět nový ateliér, do něhož vkládá velké naděje na své uplatnění. Vzápětí dostává cenu Akademie za celoživotní dílo, ale je zklamán, protože ani toto ocenění mu nepřinese nové pracovní příležitosti, neboť v českém malířském prostředí působí jeho věrnost stylu secese jako zpátečnictví. Právě nedostatek práce a izolace od hlavního proudu v umění ho dovedou do stadia rezignace. Spojovacím kanálem několika různorodých období jeho tvorby je křehkost a lyrismus, který se v každém z těchto období projevuje citem pro detail. Přestože se v tomto období již plně věnuje abstraktnímu malířství, mívá se v čase i prostoru s tendencemi českého malířství 20. a 30. let a zůstává neodvratně sám.

Otřesen zůstal Preissig v roce 1938, kdy velmi časně a přesně rozeznal nebezpečí fašismu a jeho hrůzného působení v českých podmínkách. Stejně jako za první světové války nedovedl přihlížet nečinně. Se svou dcerou se podílel na vydávání časopisu *V boj* a všechny své síly napřel, aby přispěl alespoň výtvarnými díly k boji proti fašismu. Tyto snahy se mu staly osudnými. 21. září roku 1940 byl zatčen a po vyšetřovací vazbě v Praze byl postupně převezen do několika věznic a pracovních táborů: Gollnov, Drážďany a v červenci 1943 zpět na Pankrác. Odtud byl poslán s transportem do Dachau, kde měl být popraven. Jeho přátelům se podařilo oddálit popravu, ale jeho život už zachránit nemohli. Zemřel zde 11. června 1944.

Vojtěch Preissig, tento renesanční člověk, je právem považován za zakladatele typografie i za zvelebovatele české knihy. Jeho díla grafická se již stačila dostat do povědomí návštěvníků galerií. Velký kus práce však čeká historiky umění v popularizaci jeho malířské tvorby i v poznání osobních souvislostí, které měly na vznik těchto děl mimořádný vliv. Je nepochybně ironií osudu, že ten, jenž si předsevzal dělat umění pro lidi a jejich každodenní život, je mezi těmi, pro něž tvořil, tak málo znám.